

УДК 347

Єр'оміна Катерина Сергіївна

студент міжнародно-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Еремина Екатерина Сергеевна

студент международно-правового факультета

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Yeriomina Kateryna

Student of International Faculty of the

Yaroslav Mudryi National Law University

СВОБОДА ДОГОВОРУ ТА ЇЇ МЕЖІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ
СВОБОДА ДОГОВОРА И ЕЕ ПРЕДЕЛЫ В ГРАЖДАНСКОМ
ПРАВЕ
FREEDOM OF CONTRACT AND ITS LIMITS IN CIVIL LAW

Анотація. Згідно із принципом свободи договору, втіленим у цивільному законодавстві, сторони мають право вільно укладати договір, обирати контрагента та визначати умови договору з урахуванням вимог Цивільного кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Звичайно, існують певні межі стосовно цієї свободи, проте вони досі залишаються дискусійним питанням серед багатьох науковців та потребують ретельного дослідження й узагальнення.

Ключові слова: свобода договору, політико-економічні перетворення, обмеження свободи договору, основні елементи свободи договору.

Аннотация. Согласно принципу свободы договора, который воплощен в гражданском законодательстве, стороны имеют право

свободно заключать договор, выбирать контрагента и определять условия договора с учетом требований Гражданского кодекса, других актов гражданского законодательства, обычаев делового оборота, требований разумности и справедливости. Конечно, существуют определенные пределы в отношении этой свободы, однако они до сих пор остаются дискуссионным вопросом среди многих ученых и требуют тщательного исследования и обобщения.

Ключевые слова: *свобода договора, политико-экономические преобразования, ограничения свободы договора, основные элементы свободы договора.*

Summary. *In accordance with the principle of freedom of contract embodied in civil law, the parties have the right to freely enter into an agreement, choose a contractor and determine the terms of the contract, taking into account the requirements of the Civil Code, other acts of civil law, business practices, and the requirements of reasonableness and fairness. Of course, there are limits to this freedom, but they still remain a controversial issue among many scholars and require careful study and generalization.*

Key words: *freedom of contract, political and economic transformation, restriction of freedom of contract, basic elements of freedom of contract.*

Постановка проблеми. Радикальні політико-економічні перетворення в Україні та спрямування подальшого розвитку держави на інтеграцію до Європейського Союзу не можуть викликати сумнівів. Такі кардинальні зміни ставлять собі за мету створити нову та якісну модель господарської системи, фундаментом якої є змагальність та рівноправність відповідних суб'єктів. Та все ж, необхідно зазначити, що реалізація даного наміру подальшої інтеграції України буде вдалою після грамотного реформування економічних правовідносин, яка у свою чергу, потребує приведення до міжнародних стандартів системи цивільно-правових

договірних конструкцій. Із самого початку проголошення незалежності 1991 року дискусійним та неоднозначним питанням науковці вважають питання стосовно свободи договору сторін приватно-правових відносин. Тож, дана стаття висвітлює значення принципу свободи договору як на доктринальному, так і на законодавчому рівнях.

Основні питання статті. «У чому ж тоді проявляється зміст цього принципу?» Проаналізувавши дану тему, можемо з чіткістю вказати основні елементи, які характеризують зміст договору. Перш за все, це можливість особи за власною волею вступати у договірні відносини. По-друге, самостійно робити вибір щодо кандидатури свого контрагента. По-третє, на власний розсуд визначати вид договірного зв'язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізовані питання, що стосуються свободи договору у Цивільному праві, детально досліджено такими правознавцями, як М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, О. В. Дзера, О. В. Басай, В. В. Луць, В. С. Мілаш, А. Н. Танага, Л. С. Явіч. Попри таку велику кількість дослідницьких монографічних робіт відомих цивілістів, єдиної та однозначної думки щодо сутності свободи договору сторін у цивільному праві та можливості її обмеження немає. Тож не можливо не звернутися до відповідних норм Цивільного кодексу України та роз'яснити питання щодо трактування та особливості вищезазначеного принципу.

Однією з основоположних засад цивільного судочинства згідно з чинним Цивільним кодексом України (ст. 3) є свобода договору одночасно із рівністю учасників цивільних правовідносин, яка бере свій початок ще з часів розквіту римського приватного права [1, с. 4]. Свобода договору виявляється перш за все у вільному, без жодного тиску з боку різноманітних факторів виявленні волі сторін щодо вступу у договірні відносини. Нав'язування поглядів контрагента у даному випадку є недопустимим. Взагалі, початком принципу свободи договору багато науковців спів ставляє з початком свободи приватної власності, через те, що власник певного

майна, яке знаходиться у його розпорядженні втілює це право, зазвичай, за допомогою договірної форми. У дослідженнях В.В. Вітрянського привілене думка, що свободу власності та свободу договору розпочато перш за все зі "свободи" особистості [2, с. 219].

У зв'язку з активним реформуванням політико-економічного становища країни постала необхідність трактувати принцип свободи договору дещо ширше. Тож, у ст. 627 Цивільного кодексу України проаналізовано стадії укладення, виконання, припинення та зміни договору, яким притаманні свої специфічні елементи свободи договору. Також чітко встановлено, що свобода договору здійснюється з урахуванням вимог цього кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Та все ж таки, не можна ігнорувати той факт, що свобода не може бути абсолютною, вона завжди обмежена соціальними нормами, що знайшли своє відображення у встановлених в законі правах та обов'язках людини. Тож, беручи за основу дані норми Цивільного кодексу вважаємо за необхідне виокремити основні елементи свободи укладення договорів:

Перш за все, сторони на власний розсуд обирають чи укласти майбутній договір чи ні. Яскравим прикладом даного елемента слугує зазначений у ст. 635 Цивільного кодексу попередній договір, часники якого беруть на себе зобов'язання протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором. Сторона, яка необгрунтовано ухиляється від укладення договору, передбаченого попереднім договором, повинна відшкодувати другій стороні збитки, завдані простроченням, якщо інше не встановлено попереднім договором або актами цивільного законодавства [3, с. 63]. Ця норма ст. 635 Цивільного кодексу вказує на неможливість ухилення від укладення договору, передбаченого попереднім договором.

По-друге, сторони можуть самостійно обирати своїх контрагентів. Відомий науковець В.В. Луць детально проаналізував та висловив власну думку стосовно переходу до ринкової економіки та функціонування ринкового механізму. Дане питання, зазначає автор дисертаційної роботи, набиратиме актуальність за умови, коли підприємства, кооперативи, господарські товариства, громадяни матимуть реальну свободу у своїй діяльності та діяльності підприємництва [4, с. 17-18]. Тому першочерговим завданням є зменшення впливу держави на майнові відносини і одночасне надання свободи у виборі партнерів, встановленні змісту зобов'язань. Так, наприклад, говорячи про сферу поставок, існує реальна можливість обрати контрагента не лише укладаючи прямі договори між покупцями та постачальниками, але й за допомогою товарних бірж, ярмарків, аукціонів, тендерів та інших ринкових структур.

Та все ж таки, свобода вибору контрагентів також не може бути абсолютною. Проаналізувавши відповідні норми Цивільного кодексу, можемо простежити пряму заборону укладати договори з фізичною особою, визнаною судом недієздатною, за винятком дрібних побутових з обов'язковим схваленням опікуна, з малолітньою чи неповнолітньою дитиною. Згідно зі ст. 225 Цивільного кодексу, правочин, який дієздатна фізична особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути визнаний судом недійсним. Це є ще одним яскравим підтвердженням того факту, що свобода договору не є абсолютною.

Не менш важливою є здатність сторін вільно обирати будь-яку форму договору, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Згідно з Цивільним кодексом України форми укладення договору можуть бути усними та письмовими. Межі стосовно даного елемента знаходять своє відображення у ст. 208 кодексу, де зазначені конкретні види договорів, які мають бути у письмовій формі [5, с. 168-169].

Окрім обов'язкової письмової форми може бути встановлено й обов'язкове нотаріальне посвідчення. Прикладом може бути зазначений у ст. 4 декрету Кабінету Міністрів України "Про приватизацію земельних ділянок" від 26 грудня 1992 р. № 15-92 договір про відчуження земельних ділянок, що знаходяться в колективній або приватній власності. Закон України "Про нотаріат" вимагає додержання письмової форми з обов'язковим нотаріальним посвідченням, якщо у правочинах мова йде про відчуження або заставу житлового будинку, дачі, садового будинку, гаражу, земельної ділянки, іншого нерухомого майна. Тож, стає зрозумілим, що законодавець, намагаючись врегулювати відносини між суб'єктами, встановлює відповідні межі щодо свободи форми договору. Стосовно форми договору, Л. В. Мигалюк виділяє поіменовані та непоіменовані договори, останні з яких, науковець виділяє в один з типів договорів, які відповідають діючому законодавству та вимогам контрагентів, але, все ж таки, не належать до того чи іншого договірної виду. Варто зазначити, що Цивільний кодекс України не дає визначення поняття «непоіменованого договору», але надає вільне право суб'єктам укладати змішаний договір (ст. 628), із чого і виявляється його співвідношення непоіменованим договором. Так як змішаним є договір, який містять у собі елементи різних договорів, то до нього можуть включатися положення як поіменованих, так і непоіменованих договорів. Тож, змішані та непоіменовані договори хоча і є різними групами договорів, проте перетинаються в певній частині за ознакою спільних рис: частина змішаних договорів є непоіменованими, а частина непоіменованих є змішаними.

Останнім, але не менш важливим питанням, яке потребувало дослідження, стало вільне визначення сторонами типу договору. Свобода в даному випадку виявляється у можливості укладати змішаний договір, який поєднує у собі різні елементи правочинів.

Цивільним кодексом України, окрім вільного вибору типу договору, встановлено й межі цієї свободи визначення умов договору, які стосуються захисту інтересів держави і суспільства. Так недійсним буде вважатися договір, який порушує публічний порядок, а точніше, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави [6, с. 301-303].

Ще одним прикладом встановлення меж свободи договору є договір приєднання. Як зазначає М.І. Брагінський, умови договору приєднання встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору [2, с. 316].

Висновок. Згідно із принципом свободи договору, втіленим у цивільному законодавстві, сторони мають право вільно укладати договір, обирати контрагента та визначати умови договору з урахуванням вимог Цивільного кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Проте існують певні обмеження, межі щодо здійснення особами цивільних прав, які не можуть бути залишеними поза увагою та потребують подальшого ретельного дослідження. Адже в цивільному законодавстві існують не лише дозволи, а й імперативні приписи, яким сторони мусять підкорятися з метою охорони та захисту публічних інтересів, захисту прав та інтересів економічно слабких суб'єктів або осіб, які є юридично та економічно залежними та стають стороною договору, що укладається з тими особами, від яких вони залежать. Та, головною мірою, для забезпечення належного рівня конкуренції на ринку.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. / Офіційний вісник України. - 2003. - № 11. - ст. 461.
2. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. – М. : Статут, 1998. – 511 с.
3. Тищик Б.Й., Орач Є.М. Основи римського приватного права.-Львів: Ред.-вид. Відділ Львів. ун-ту,1993. - с. 144.
4. Луць В.В. Контракти у підприємницькій діяльності: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – с. 17-18.
5. Сокуренько В.Г., Савицкая А.Н. Право, свобода, равенство. – Львів,1981. – с. 219.
6. Кукуруза М. Місце і роль моральних засад суспільства в здійсненні принципу свободи договору у підприємницькій діяльності / Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції. - Львів, 2003. - С. 301-303.

References

1. The Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003 / Official bulletin of Ukraine. - 2003. - № 11. - st. 461.
2. Braginsky MI, Vitryansky V.V. Contractual right. General Provisions - M.: Statute, 1998. - 511 с.
3. Tishchik B.Y., Orach E.M. Fundamentals of Roman private law. -Lviv: Rev. Department of Lviv Un-th, 1993. - p. 144.
4. Luts V.V. Contracts in entrepreneurial activity: Tutorial. - K.: Yurincom Inter, 1999. - p. 17-18.
5. Sokurenko V.G., Savitskaya A.N. Right, freedom, equality. - Lviv, 1981. - p. 219.

6. Corn M. Location and role of the moral principles of society in the implementation of the principle of freedom of contract in entrepreneurial activity / Problems of state building and protection of human rights in Ukraine. Materials of the IX regional scientific-practical conference. - Lviv, 2003. - p. 301-303.